

**Gezegden over Sint Katharina
met enige principiële beschouwingen
over homonymie en synonymie**

door Dr. JOS. DUPONT

Rond 15 Nov. 1948 kon men in de brusselse dagbladen volgend „communiqué” lezen : „Op Donderdag 25 Nov. wordt om 11 u. 30 in de St. Katharinakerk een plechtige hoogmis gezongen ter intentie der Catherinetten. Deze worden uitgenodigd er, met haar mutsje op het hoofd, aanwezig te zijn. De koningin der Catherinetten wordt Zaterdag avond 27 Nov. in de Magdalenazaal gekozen, waar ook de prijs voor het mooiste mutsje zal worden toegekend. De burgemeester van Brussel heeft beloofd zoals ieder jaar op deze Catherinettennacht aanwezig te zijn.”

Ik laat het aan meer bevoegden over het folkloristisch aspect van deze geplogenheid nader te onderzoeken. Mij is het alleen te doen om de traditionele, waalse en franse, gezegden (vlaamse bestaan niet, zover mij bekend), waarbij het volksgebruik aansluit ; en dan ook om de principiële vraag : berusten die gezegden op een of andere mise en scène, of is deze eerst een secundair gevolg van reeds bestaande gezegden, die oorspronkelijk iets heel anders betekenden? In andere woorden : is het uitgangspunt van het volksgebruik soms niet een — vandaag totaal vergeten — homoniemenverwisseling?

Iedereen kent het fra. *coiffer Ste Catherine* met de betekenis „ongehuwd blijven, ongehuwd blijven zitten”, sprekende van een meisje, dat de geschikte tijd — met of tegen zijn dank — heeft laten voorbijgaan. Het waals bezit het letterlijk equivalent *cwèfer sinte Catrène*, waarvan men niet kan uitmaken of het van ouds inheems is, of eerst onlangs aan het frans werd ontleend.

Minder bekend is het enigszins verouderde *avoir la coiffure de Ste Catherine* (1); en buiten Wallonie kent nagenoeg niemand het ander w. equivalent *wakî sinte Catrène*.

De H. Katharina van Alexandrië was een mooi, flink, wel bespraakt en zeer geleerd meisje, dat rond het jaar 307, onder keizer Maximinus, op 18jarigen leeftijd om zijn geloof eerst in het vuur geworpen, daarna op een wiel gepijnigd en ten slotte onthoofd werd. Volgens den H. Hieronymus heette zij eigenlijk Dorothea, en de naam Katharina werd haar eerst na haar dood als een erenaam gegeven. Hij meent dat Katharina een afleiding is van het syrisch woord *cethar*, dat *kroon* betekende (2). De naam werd in ieder geval later geïnterpreteerd als een afleiding van het grieks *καθαρος* = zuiver, aangezien de heilige speciaal vereerd werd en wordt, als beschermster der zuiverheid en patrones der maagden.

Zij was in de M.-E., na Maria, de beroemdste aller maagden; hymnen en berijmde officies te harer ere ontstonden uiterst vroeg, en haar legende vindt men in de meeste europese landen onder de oudste teksten in de volkstaal. In onze gewesten werden o. a. een hymne, een

(1) Cf. W. GOTTSCHALK, *Die Sprichwörtlichen Redensarten der Fra. Sprache*, Heidelberg, 1930, p. 369-370. Een uitleg van dit gezegde geeft G. niet.

(2) Deze gegevens werden ontleend aan V. VAN DE VELDE, *Feesten van het kerkelijk Jaar*, Brugge, 1929, p. 142 vlg. — Het fr. *catin*, oorspr. bijvorm van *Catherine*, is over de ironische nuance „zuivere maagd”, tot de bet. *hoer* gekomen.

officie en een historia in het latijn, door een hand der 13^e eeuw, ingelast in het bekende Utrechts Antiphonarium uit de 12^e eeuw (1).

In vele streken, ook bij ons, was haar feestdag een geboden heiligdag. Hij staat b. v. gerubriceerd in de prentkalender uit de 14^e eeuw uitgegeven door LELONG (2); en reeds in 1296 bestond te Gent het woordcomplex *sente Katelinenmisse*, dat op een plechtige viering wijst (3).

We mogen dus a priori verwachten dat de oorsprong der te verklaren gezegden in een ver verleden kan liggen, al kennen we er ook geen oude vormen van.

Over de wijze waarop de viering plaats had in vroeger tijd is niets positiefs bekend. Dat het feest populair was blijkt nochtans met zekerheid uit de, door GODEFROY opgetekende, Ofr. benaming *catherinage* = *fête de Ste Catherine*.

Wat men bij QUITARD (1842), — door GOTTSCHALK (*op. cit.*) samengevat — over de viering te lezen krijgt, berust op geen oude gegevens. Het is blijkbaar a posteriori verzonnen om het bestaand gezegde *coiffer Ste Catherine* te verklaren — een pseudo-geleerde geplogenheden, die zowat regel is bij de verklaring van alle gezegden (en er zijn er met honderden) welke door homoniemenverwisseling ontstaan zijn.

Zo schrijft GOTTSCHALK, als had hij er bij gestaan, het volgende: „Mit der Ordnung des Kopfputzes der heiligen Katharina wurde ein junges Mädchen betraut. Begreif-

(1) Cf. het artikel van P. VAN MIERLO over dit *Antiphonarium* in *Lew. Bijdr.*, 1907, p. 6. — Een bibliografie over de litteratuur betreffende St. Catharina valt buiten mijn bestek.

(2) P. ALBERDINGK THIJM, *Kalender en Gezondheidsregels*, Gent, 1898, p. 52-53 en het facsimile.

(3) GAILLARD, *De Keure van Haezebroeck*, IV, p. 228-232 en 536. De composita op *-misse* zijn weinig talrijk: kerstmis, lichtmis, kermis, bamis < St. Bavenmisse; verder nog St. Martens-, St. Johannes-, en St. Pietersmisse.

licherweise übte man aber dieses Ehrenamt nicht gern allzulange aus. Von einem Mädchen das keinen Freierrmann fand, sondern noch im heiratsfähigen Alter die Bekleidung der Heiligen besorgte, sagte man : Elle restera pour coiffer Ste Catherine = Sie wird eine alte Jungfer bleiben." Daarvan zou dan *elle coiffe Ste Catherine* een kortere, gelijkwaardige, vorm zijn.

LITTRÉ, i. v. *coiffer*, geeft ons nog een bijkomstig verzinsel, maar laat ten minste vermoeden dat hij op geen positieve gegevens steunt : „On dit” zegt hij (en dat wil al zoveel zeggen als : on imagine en guise d'explication) „que la demoiselle qui ne se marie pas, met la première épingle à Ste Catherine à 25 ans et la seconde à 30 ans. A 35 ans la coiffure est finie.”

Het ontbreken van exacte gegevens kunnen we — voor ons zuiver taalkundig doel — toch wel enigszins vergoeden, door nader te onderzoeken hoe men vroeger de heiligen in 't algemeen, en dus ook St Katharina, vierde. Woorden als Ofr. *Dame Dieu*, *Notre Dame*, Ndl. *Ons Heer*, *Onze Lieve Vrouw*, behoren tot de terminologie der vassaliteit. In West-Vlaanderen en elders gaat men St Katharina dienen voor het katrijnewiel (herpès circiné). In het oude gezegde *een heilige dienen* betekende het woord *dienen* hem eer en hulde bewijzen, hem op een of andere wijze viëren, met de bedoeling zijn gunst en voorspraak te verwerven. Het latijn *colere aliquem* is iemand eer bewijzen ; *colere festa* is een feest viëren. Hierbij hoort *cultus*, dat Kil. met *dienst* vertaalt, maar ook met *hulde*, normaal equivalent van het feodaal begrip *obsequium*. Het typisch woord voor dienen, eerbewijzen, viëren, in de hier bedoelde zin was in het mnl. *hulden*, en men kon daarvoor ook zeggen *te enen hulde dragen*.

De voornaamste heiligen hadden hun eigen *vierdach*, *misdach*, of *heilichdach* ; en die werd voorafgegaan door een *vier-*

avont, *misavont* of *heilichavont*, die men ook *vigelieavont* of eenvoudig *vigelie* noemde. Uit citaten van het Mnl. Wdb. i. v. *vieren*, *vigelie* en *vigelieavont*, waaronder bijv. één uit de Voorgeboden van Gent uit het jaar 1338, blijkt dat dan alle werk verboden was. Op die vieravonden hadden reeds sommige plechtigheden plaats en soms ook volksvermaken, die in bepaalde gevallen van wereldse en precies niet altijd van zeer stichtelijke aard waren (1). Het is dan te vermoeden dat er bij de brusselse danspartij der Catherinetten nauwelijks spraak kan zijn van een innovatie. Wel kan die danspartij ter gelegenheid van het St. Katharinafeest oorspronkelijk niet hierbij (?), maar bij andere feesten horen ; specifiek modern is alleen het verleggen op een Zaterdag na het feest.

De normale vertaling van *vigilia* — dat reeds bij Plautus *vooravond van een feest* betekende en in die zin dus door de kerk eenvoudig gekerstend werd — was in het Mnl. *wake* (Ags. *wacu*, On. *vaka*, Ohd. *wacha*). Zo vertaalt het Kil. ; en d'Arsy heeft zelfs het voor mijn doel volkomen adequate *heilichavont* = *een wake*, *une veille*. Het Fra. *veille* is dan verder afgedwaald tot *dag voor een andere*. Ook het Eng. *wake* betekent *heiligavond*, en speciaal de vooravond van het wijdingsfeest ener kerk (cf. W. *ducasse* < *dedicatio ecclesiae*, dat wij aanduiden met *kermis* < *kerkmisse*).

Ik heb hier wat op moeten drukken, omdat het Mnl. Wdb. tot mijn verwondering niets weet te zeggen over de hier

(1) Daarop wijzen o. a. een paar citaten bij DU CANGE i. v. *vigiliae* : Er is daar spraak van *ludos inhonestos, sortilegia* en zelfs van heidense dansen in de kerk op de vooravond van St. Marten.

Het Mhd. kent naast *vireabend, virenacht*. Het lat. *nox* heeft ook in de M.-E. de bet. avond en nacht voor een feest ; zo bijv. bij Galbertus van Brugge (ed. PIRENNE) in nocte Sancti Lamberti d. i. op de dag vóór het feest van dezen heilige (1127). Vgl. Eng. *night* = *avond en nacht*. Het woord Catharinettennacht kan deze nuance nog bewaren.

bedoelde nuance van het woord *wake*. Het lijkt wel evident dat dit alleen te wijten is aan een leemte in de beschikbare bouwstoffen. In scout-middens kent men vandaag bijv. een *kerstwake*, en op 2 April 1949 werd Paus Pius XII door het St. Thomasgenootschap op een plechtige *Pauswake* gehuldigd ter gelegenheid van zijn gouden priesterjubileum. In dit modern gebruik hebben we wel te doen met een innovatie; maar die sluit zeker aan bij een zeer oude, nooit geheel uitgestorven, traditie.

Met de gegevens over *wake* kunnen we beproeven het w. gezegde *èle wākèye sinte Catrène* (arch. w. ook *Cat'lène*, vgl. Mnl. *Kateline*) te verklaren.

J. HAUST heeft het w. *wākî* speciaal behandeld in zijn boek *Etymologies wallonnes et françaises*, p. 279. Naast het simplex staan, benevens het reflex. *si wākî*, een drietal banale afleidingen, die alle, evenals het simplex zelf, als verouderd gevoeld worden: *di(s)wākî décoiffer*, *si riwākî se recoiffer*, *wākeûre coiffure*. Polysemie kent het woord niet; er is geen twijfel mogelijk: voor de taalgebruikers betekent het uitsluitelijk *coiffer*. Volgens HAUST beantwoordt *wākî* volkomen normaal aan ons woord *waken*. De semantische overgang verklaart hij als volgt: *si wākî a dû signifier d'abord „se donner un air éveillé, se faire brave, s'ajuster”, d'où spécialement „ajuster sa coiffure”*. Al is in de semantiek veel mogelijk, deze evolutie lijkt toch zonderling en weinig geloofbaar. Haar uitgangspunt is al zeer aanvechtbaar: immers een reflexief *hem waken* was en is onbekend, en als het ooit zou bestaan hebben, dan kon het enkel betekenen *se garder*, *se surveiller*. Toch meen ik dat het etymon juist is (er is ook geen ander te vinden); maar we moeten een heel andere semantische weg volgen.

Wanneer een woord — en speciaal een ontleend woord — alleen in één bepaald complex voorkomt, verliest het zeer

licht en zeer gauw alle semantische zelfstandigheid, en kan een werkelijk „springende” betekenisverandering ondergaan (1). „Il arrive facilement aux enfants, zegt bijv. Nyrop (2), de donner à un mot comme sens usuel un sens qui ne lui convient que dans des conditions toutes spéciales.” De volwassenen doen dat precies even gemakkelijk met woorden, die ze alleen in vaste complexen kennen. Als men bijv. aan een — oude of jonge — Brusselaar, die goed weet dat het complex *steeple-chase* feitelijk gelijkstaat met *course aux obstacles*, de vraag stelt: „wat betekent *steeple*?”, dan krijgt men ne varietur het antwoord *obstacle*. Zo kon uit het globaal complex *wākî sinte Catrène*, gelijkwaardig met *cwèser sinte Catrène*, het niet afzonderlijk begrepen *wākî* geïsoleerd worden met de betekenis *coiffer*, die oorspronkelijk aan dit woord totaal vreemd was; waaruit volgt dat *si wākî* een specifiek w. formatie is bij *wākî*. Dat secundair *wākî* = *coiffer* is dan een echt semantisch drogbeeld (ik denk hierbij aan zijn tegenhanger, GILLIÉRON's *mirage phonétique*); en iedere verklaring, die dat drogbeeld voor een primaire werkelijkheid neemt, is ipso facto verkeerd. Wij zullen dus goed doen niet van het „woord” *wākî* uit te gaan, maar van het complex *wākî sinte Catrène* als dusdanig.

De meisjes die St. Katharina dienden, vereerden, huldigden, door op de vooravond van haar feestdag voor haar beeld te waken en te bidden, *vierden sinte Katelinen wake*. Daarvoor kon men in het Mnl., met het transit. simplex *waken* — dat vandaag nog bijv. in het Wvl. voorkomt — het volkomen normaal equivalent *sinte Kate-*

(1) Een nuttige bijdrage over complexen gaf wijlen L. MICHEL, *Les ensembles sémiologiques*, in *Revue des Langues viv.*, Brussel, 1940, p. 162-187; zie o. a. § 25-31 en § 44.

(2) KR. NYROP, *Gr. Hist. de la langue française*, Copenhague, 1913, IV, § 130.

line waken gebruiken; en dit gezegde lijkt wel — met behoud van de technische term *waken* als *wâkî* — woord voor woord gecalkend in het w. *wâkî sinte Catrène*. Dit betekende dan eenvoudig *veiller Ste Catherine, célébrer la „veille” de Ste C.*, en was practisch volkomen gelijkwaardig met *sinte Kateline hulden, porter ou offrir ses hommages à Ste C.*, se vouer à son culte.

Naar ouderdom en gezindheid van het meisje, ernst of spot van de spreker, betekende dat: zich tijdelijk of voor goed, met of tegen zijn dank, aan St. Katharina wijden. Bij de verder te bespreken gezegden zullen we deze interpretatie bevestigd vinden. Zij impliceert het naast elkaar bestaan van *wâkî*... en *cwèfer sinte Catrène*; en, daar het alleenstaande *wâkî* als archaisch gevoeld wordt en ongetwijfeld oud is, mogen we besluiten dat ook *cwèfer sinte C.* sedert lang in Wallonië inheems, en dus geen recente ontlening is aan het Frans. Dit zal ons verder betoog nog waarschijnlijker maken, wanneer we zullen zien dat beide gezegden op prototypen gecalkend werden, die alle twee even gemakkelijk naar Wallonië als naar Frankrijk konden worden overgebracht.

Wie op geen homoniemenverwisseling bedacht is — beter gezegd: wie niet bij iedere, min of meer bevreemdende beeldspraak de vraag stelt „is dit echt- of pseudo-schilderachtig”, die vindt hoegenaamd geen moeilijkheid in de gezegden *elle coiffe Ste Catherine, elle a (porte) la coiffure de Ste C.* De brusselse Catherinetten dragen immers op de feestdag der heilige een speciaal mutsje, en het lijkt ook heel natuurlijk dat men bij die gelegenheid het beeld der heilige op een of andere wijze versiert, die met het begrip *coiffer* in bevredigend verband staat. Er is hier dus eenvoudig géén probleem. De gezegden in kwestie beschrijven, en beschreven dus ook oorspronkelijk, een bestaande, concrete, handeling. Dat is dan hun z. g.

„eigenlijke” betekenis. Later werden ze ook gebruikt om het begrip *blijven zitten* weer te geven: en daar hebben we dan te doen met de z. g. „figuurlijke” betekenis.

Aan een omgekeerde volgorde, nl. aan een volkomen heterogeen primair gezegde met de praktische waarde *blijven zitten*, dat — door verwisseling met een gelijk-luidend (homoniem) gezegde, en daarop volgende synonymie of vertaling — secundair zou geleid hebben tot een zuiver verbaal *coiffer Ste C.*, waaruit dan tertiair een werkelijke *coiffure* voor St. C. en ontelbare *mutsjes* voor even ontelbare Catherinetten zouden ontstaan zijn, wordt niet gedacht — kan eenvoudig niet gedacht worden.

Als erfgenamen van zoveel eeuwen beschaving, en epigonen van de griekse wijsbegeerte (meer nog van Plato met zijn „ideeën” dan van Aristoteles), zijn wij er van overtuigd dat in de menselijke psyche de weg steeds gaat van de voorstelling tot de uitdrukking, van de gedachte tot het woord, en nooit omgekeerd; en indien iemand het zou wagen te beweren dat deze omgekeerde weg even frequent is als de z. g. normale, dan komt ons logisch onderbewustzijn in opstand, en wij ontkennen vlakaf deze... beschamende waarheid. „C'est de l'idée, non du mot, que part l'esprit, quand il exprime sa pensée” schreef DARMESTETER in zijn boekje *La Vie des mots*; en aan de waarheid van dit lapidair gezegde heeft ook de latere taalpsychologie feitelijk niet getwijfeld. KR. NYROP neemt het eenvoudig over in zijn Semantiek (1); en de weense hooglerares ELISE RICHTER herhaalde nog in haar veelzijdige en grondige studie van 1926 over de homonymie: „Der Geist geht von der Bedeutung aus, nicht vom Wort” (2).

(1) *Op. cit.*, IV, § 35.

(2) ELISE RICHTER, *Ueber Homonymie*, in *Festschrift Paul Kretschmer*, Wien, 1926, p. 181.

Alle taalkundigen weten nochtans dat homoniemen soms werkelijk met elkaar verwisseld worden, en zij zien ook duidelijk in, dat het klankbeeld primair is, wanneer naar St. Rosa ter bedevaart wordt gegaan tegen de roos. Het is hun eveneens goed bekend dat meer dan één heilige, ja zelfs de tienduizend maagden van de H. Ursula, hun ontstaan danken aan louter klanken of ook klankvoorstellingen. Dergelijke grove verwisselingen of — wat op hetzelfde neerkomt — verkeerde lezingen, beschouwen zij echter als pathologische rariteiten (1). Ontelbare, volkomen gelijksoortige „verwisselingen”, die alleen maar minder gek, minder grof, en, in de meeste gevallen zelfs, zo goed als onmerkbaar zijn, worden eenvoudig anders gedoopt. Men spreekt dan van geen homonymie meer, maar van polysemie, en trekt tussen beide een, volkomen kunstmatige grens, precies zoals men, nog niet zo lang geleden, een kunstmatige grens trok tussen „correcte” en „valse” analogie. Verantwoordelijk daarvoor is de school en haar traditie. „Les vues d'ensemble sur la langue” zegt CH. BALLY „sont entachées d'erreurs plusieurs fois séculaires, alimentées non seulement par notre ignorance, mais aussi, dans bien des cas, par notre volonté (inconsciente ou réfléchie) de voiler ou de déformer la réalité.” En waar het hier gaat om de prioriteit van het woord, dat éérst de voorstelling van het Catherinnettenmutsje heeft opgetoverd, en daarna het materiele mutsje heeft doen ontstaan, kunnen we ons ook op CH. BALLY beroepen, wanneer hij schrijft : „Si la pensée agit sur la

(1) Of opzettelijke grappen, zoo bijv. de woordspelen, de rebus-blazoenen der Rederijkers, en de gerealiseerde metaforen. Een klassiek voorbeeld van deze laatste leest men bij RABELAIS, Tiers Livre, Chap. VII : Panurge se fit percer l'oreille dextre et y attacha un petit anneau d'or... au caston (châton) duquel estoit une pousse enchâssée. Pantagruel verstond die „nouvelle prosopopée” niet, en Panurge verklaarde : „j'ai la pousse en l'oreille”.

langue, la langue façonne, elle aussi, la pensée à sa mesure” (1).

Als men algemeen gelooft, en ook beweert, dat „grove” homoniemenverwisselingen — met of zonder stoffelijke realisering — van een andere essentie zijn dan om het even welke — door iedereen dagelijks gepleegde — verwisseling van alleen door fijne nuances verschillende taaltekens, dan is dat hoofdzakelijk te wijten aan het feit dat ontelbare „grove” verwisselingen niet meer als dusdanig kunnen erkend worden in de hedendaagse taal. Zij werden, soms onmiddellijk, soms eerst na jaren, totaal uitgevaagd door secundaire synonymie. Het Catherinnettenmutsje van vandaag is geen homoniem meer, alleen nog een synoniem van het woord B' dat een gelijkkluidend woord B in een ver verleden heeft vervangen.

De woordenboeken van alle talen krioelen van z. g. „figuurlijke” gezegden, waarvan de „eigenlijke” zin nooit bestaan heeft. Wanneer de taalkundigen daar eens ernstig werk van zullen gemaakt hebben, zullen zij de scherpe scheiding tussen homonymie en polysemie van zelf opgeven, en ook het geloof aan de algemene prioriteit van de gedachte tegenover het woord.

Maar hiermee anticiperen we op de gevolgtrekkingen van principiële aard, waartoe dit opstel voert. Wij zullen dan terugkeren tot de nog te verklaren gezegden. Toch is het nodig nog even stil te staan bij een opmerking van theoretische aard.

Grove homoniemenverwisselingen komen natuurlijk het

(1) CH. BALLY, *Linguistique générale et Linguistique française*², Berne, 1944, § 2 en § 4. Dat BALLY daarbij nu niet precies aan iets als het mutsje der Catherinnetten dacht, verandert niets aan de draagwijdte van de uitgedrukte waarheid. De gedachte, de voorstelling verwekt zaak en daad, waar het pas geeft... maar dat is dan geen linguïstiek meer; dat is het leven zelf, en — in gevallen als het bedoelde — ook folklore.

meest voor — als we de opzettelijke ter zijde laten — bij mensen met onvoldoende taalkennis en gebrekkig taalbewustzijn. Daartoe behoren de heel of half tweetaligen, die wel de globale betekenis kennen van bepaalde complexen, maar nog niet, of niet meer, de betekenis van de componerende taalelementen. We mogen ze vooral verwachten bij Walen en Fransen, die een mondvoll Vlaams kennen, en bij verwaalde of verfranste Vlamingen, die zich te Luik, Doornik, Rijsel of St. Omaars, of om het even waar in Wallonië of Frankrijk gevestigd hadden.

Het resultaat van een grove homoniemenverwisseling heeft meestal iets onverwachts, paradoxaals, veelal iets grappig-schilderachtigs, dat aan het nieuwe, gemetamorfoseerde, gezegde gemakkelijk een duurzaam succes verzekert in het andertalige milieu. In de oorsprongsstreek kan de verwisseling veel moeilijker opkomen, en haar succes is er, in veel gevallen uiterst beperkt, omdat daar de verwisseling werkelijk aan gevoeld wordt als een „fout” tegen het normaal taalgebruik. De meeste verwisselingen worden er door positieve mensen werkelijk, hetzij als woordgrappen, hetzij als onnozele vergissingen, begrepen... en daarom vermeden. Een dergelijke reactie is onmogelijk in een andertalig midden, waar gebrekkige, of zelfs totaal ontbrekende, taalkennis oorzaak is dat de toehoorder niet reageren kan.

Als werkhypothese nemen we dus aan dat *elle coiffe Ste Catherine* en *elle a la coiffure de Ste C.*, juist zoals het reeds verklaarde *èle wàkèye sinte Catrène*, gecalkoord werden op Vl. gezegden met dezelfde betekenis. Maar in die Vl. gezegden was bedoelde betekenis secundair. Zij hadden met de calques wel de praktische waarde *blijven zitten* gemeen; maar tegenover de materiële begrippen *coiffer* en *avoir la coiffure* waren ze heterogeen.

Het is — en daar moet speciaal op gedrukt worden —

in 't geheel niet noodzakelijk dat het secundaire gezegde in het Vl. land zou verspreid geweest zijn; al is dit natuurlijk ook niet uitgesloten. Het volstaat aan te tonen dat het primaire, niet door homoniemenverwisseling gevormde complex een normale, ernstige, — als men wil banale — vl. uitdrukking geweest is.

Wij moeten dan uitzien naar vl. homoniemen die als uitgangspunt kunnen gediend hebben in een complex dat praktisch equivalent was van *sinte Kateline waken*. Een dergelijk equivalent hebben we hierboven reeds leren kennen, nl. *sinte Kateline hulden*, d. i. haar eer bewijzen, ze viëren, dienen, als zijn beschermvrouw, patronesse. Zoals *sinte Kateline waken*, kon dit gezegde als van zelf overgaan tot de nuances: zich tijdelijk of definitief, met of tegen zijn dank aan haar dienst wijden, en derhalve maagd blijven.

Wanneer ANNA BIJNS (Ed. VAN HELTEN, III, 55 a) zegt: „God wert vergeten, die vijant gehult”, dan verstaat iedere lezer *gehult* als p. prt. van *hulden*. Maar wanneer we bij dezelfde (ib., III, 14 e), in een loflied op Maria, lezen dat de Moeder Gods daar staat „als een prinsesse gehult”, dan kunnen we, zelfs met de context, en vooral er zonder, twifelen of we te doen hebben met het p. prt. van *hulden* of van *hullen*. Als we dan het Wdb. van D'ARSY (1) naslaan, vinden we een éénregelig artikeltje: *hullen, siet hulden*. En onmiddellijk daarvoor staat een ander, homoniem, *hullen* met de vertaling *coffer, atifer, orner la teste, atourer*, wat het fr. gedeelte bevestigt en aanvult met: *coffer, hullen, de huyve aendoen; coffé, gehult, gehuyft; coiffure, hullinge*. In actie zien we dat

(1) JAN LOUYS D'ARSY, *Le grand Dictionn. François-Flamen — Het Groote Woordenboek vervattende den Schat der Nederlandsche Tale met een Fransche uytlegginge*, Rotterdam, 1643 (Ik gebruik de ed. van 1663).

woord *hullen*, *coiffer*, bijv. in de klucht van HUYGENS, waar Trijn, v. 1183, een „boerenspiegeltje” ter hand neemt en zegt dat ze zich wal wil *hullen*. Het subst. *hulle* wordt bij D'ARSY wel met *ancienne coiffure de femme, calotte de campagne, sorte de chaperon*, vertaald, maar niet met *coeffe*. En ook bij *coeffe* geeft hij *hulle* niet op, maar alleen *huyve* en de omschrijving *toque*. Het ww. *hullen* was dus in D'ARSY's tijd afgedwaald van het subst. *hulle*, zoals ons woord *kappen* (in *haarkappen*, *coiffer*) afgedwaald is van het subst. *kap*, waarmee het verband niet meer gevoeld wordt.

De purist KILIAEN, die *hulden*, *hulde doen*, vertaalt met *obsequium et fidem praestare, suffragio ornare*, vulgo *homagiare*, nam de, door hem als vulgair, foutief, beschouwde vorm *hullen* niet op; dat deze wel degelijk bestond wordt echter bevestigd door het Mnl. Wdb. „In de Excell. Cron — zegt VERDAM — leest men tweemaal ten onrechte *hullen* voor *hulden*.” Toch stelt hij de vraag: is *hullen* misschien uit *hulden* geassimileerd? Hij vergelijkt dan *hellen*: *helden*, *spillen*: *spilden*, en signaleert bovendien dat ook tegenwoordig verwarring voorkomt, „aangezien men hoort zeggen *inhullen* voor *inhulden*”.

We kunnen het fonetisch begrip assimilatie hier gerust terzijde laten. Wanneer men voor *hulden* („ten onrechte”, zoals VERDAM van normatief standpunt zei) een bijvorm *hullen* gebruikte, dan was dat een volkomen natuurlijke (vroeger zei men „verkeerde”) analogievorm, ontstaan volgens het universeel — en zeer correct — schema: *hi vult*: *vullen*, *hi hult*: *x*, dat niet alleen de ongeletterdste mensen en psychisch pas ontwaakte kinderen onbewust toepassen, maar zonder hetwelk ook om het even welk dier van honger zou sterven.

Het spreekt van zelf dat in tijd en streek waar *hullen* naast *hulden* gelijkwaardig gevoeld werd, dit dualisme ook

naast het oude subst. *hulde* een vorm *hulle* in het leven riep, zodat met hetzelfde klankbeeld *hulle*, aan de éne kant het — zeer van de veranderende modes afhankelijke en derhalve aan menigvuldige synonymie blootgestelde — begrip *coiffure* kon worden uitgedrukt, en aan de andere kant het begrip *hulde*, d. i. genegenheid, welwillende gezindheid, genade, trouwe aanhankelijkheid, en ook liefde, (KIL., *amor*).

Van belang is hier de vraag: hoe oud is die homonymie, en sedert wanneer kon er dus verwisseling ontstaan? Een gelukkig toeval laat ons toe te bevestigen dat de verwisseling reeds rond 1250 bestond. Om het bewijs duidelijker te maken, moet ik hier even uitwijken over Ofr. vloeken.

Het is bekend dat vloeken gemakkelijk aan een naburige taal worden ontleend; het volstaat daarvoor te wijzen op de ontelbare *N... de D...*, *nondedomme*, *mille d...*, van de vl. volksmensen. In de M.-E. heeft ook een omgekeerde verhouding bestaan (1). Het ofr. krioelde van vloeken met de finale *-goy*, *-gois*, die niets anders is dan Mnl. *goy*, *gode*, een vorm van *god*, die men in sommige gewesten nog hoort in *begoje* uit *bi gode* = par dieu. Zo vinden we naast elkaar: par la mort dieu, morbleu, *morgoy* en par le sang dieu, palsambleu, *sanggoy*, vgl. Mnl. (*bi Christus*) *bloet ende sweet sweren*; par la teste dieu (wsch. door homonymie vervormd uit een verbaal *teste dieu* = Mnl. *des tuge god*) *testegoy*. In dergelijke gezegden kan het ontleende *goy* secundair een primitief *dieu* vervangen hebben; maar het is even goed mogelijk dat reeds bestaande Mnl. complexen eenvoudig gecalcieerd werden. Dit laatste lijkt mij in ieder geval uiterst wsch. voor de nu volgende: Mnl. *dore godes lieve* = uit liefde tot god, om de liefde gods, om godswil,

(1) Het Waals kent vandaag nog verschillende vlaamse vloeken.

lijkt wel, over de homonymie *lieve* : *live* (1), gemetamorfoseerd tot *par le corps, ventre, dieu, corbleu, ventregoy*. Hiermee gelijkwaardig waren *dore godes doget* (2), dat we hebben in *par la vertu dieu, vertugoy*, en *dore godes hulde*, dat ons terug naar ons onderwerp brengt.

Terwijl JOINVILLE gedurende de slag van Mansourah in 1250, met zijn mannen een brug verdedigde tegen schreeuwende en tierende Sarrazenen, riep hem de graaf van Soissons schertsend toe : „Seneschaus, lessons huer ceste chenaille ; que, *par la quoise dieu*, (ainsi come il juroit) encore en parlerons nous, entre vous et moi, es chambres des dames !” De graaf van Soissons wist het wellicht niet, maar zijn „vloek” was de calque van Mnl. *dore god hulle*, burleske interpretatie van *dore god (godes) hulde* (3).

Het mag wel een buitenkans heten dat we die uitdrukking, in de banale var. *godhoude*, bewaard hebben in een schepenbrief van Velzeke-Ruddershove (arr. Oudenaarde), uit het jaar 1257. De vorm *god* heeft daarin, blijkens Mnl. *in god namen, die hand god* (4), de waarde van een genit. De uitdrukking *godhoude(n) ontbieden*, en het

(1) De graphie *i* diende ook voor *ie* in het Mnl. tot in de 14^e e. Dat effectief verschillende woorden met *i* en *ie* als homoniemen gegolden hebben, hoop ik, bij gelegenheid, met een serie voorbeelden te bewijzen. Mnl. *lijj* = *lichaam, onderlijj, buik*.

(2) Mnl. *doget* is ook : *genegenheid, gunst, zoals hulde en lieve*.

(3) In het Roelantsliet (ed. VAN MIERLO, v. 346) belooft Tulpijn aan de helden dat ze zullen *hemelrije verwerven ende ons heren Gods hulde* ; Maerlant (Disp. 104) zegt dat Christus zijn leven liet *dore smenschen houde* : in beide gevallen wordt hetzelfde bedoeld nl. de trouwe liefde van God tot de mens. We hebben hier de twee verschillende aspecten van de genitief. Het bezwerende *dore godes hulde* leeft voort in *om de liefde Gods !, pour l'amour de Dieu !*

(4) Over de genit. *god*, cf. VAN HELTEM, § 245 d en 291. De dat. *gode* diende ook als acc. ; hij lijkt wel als indecl. overgenomen in Fr. *goy*. Of werd *godes* tot *gois*, dat ook voorkomt, en verdween daaruit dan de voor nomin. *-s* gehouden slotmedeklinker, volgens de algemene regel ?

daarbij horende verb. *godhouden* (1), praktische equivalenten van het daartoe ook dienende *quedden* = *groeten*, maken deel uit van een toen reeds stereotiepe ingangsfomule. We vinden ze ook bijv. in schepenbrieven van Alseberg en Rode, uit de jaren 1302 en vlg. We mogen dus wel aannemen dat toen ook de bezwering *dore god hulde* dagelijks werd gebruikt. Dat die — althans in een bepaald gedeelte van het vl. land — *dore god hulle* klonk, bewijst ons de graaf van Soissons met zijn *par la quoise dieu*. Daar men nabij Oudenaarde en in Brabant toen *houde* schreef, blijft er ons niets anders over dan het *hulle, hulde* van die periode in West- of Frans-Vlaanderen te localiseren.

Dat daar dan ook een archi-banaal zinnetje *si hult sinte Kateline* gecalkerd werd met *elle coiffe Ste Catherine*, wordt door de calque zelf op volkomen afdoende wijze bewezen. Aan het pseudo-schilderachtig karakter van een alleenstaand *elle coiffe Ste Catherine* kon men twijfelen ; nu we daarmee op één lijn kunnen stellen het ongetwijfeld pseudo-figuurlijke *par la quoise dieu*, valt alle twijfel weg (2).

(1) Over *godhoude*, cf. VAN LOEY V. en M. K. VI. Ak., 1934, p. 593-594, nota. De verklaring in het Mnl. Wdb. is onaannemelijk wegens de var. *godshoude*. Met het sec. verb. *godhouden* vgl. zijn tegenhanger *gotsatten* (en *gatsatten* !) uit *godshat*.

(2) Een berechtigde voorzichtigheidsregel machinaal op de spits drijvend, zullen sommigen toch opwerpen : gij brengt geen bewijzende teksten ! Wie voor een zinnetje als *si hult Sinte Kateline* een „Belegstelle” eist uit het Mnl. Wdb., gaat van de zuiver absurde veronderstelling uit dat een Wdb. alle bestaande woorden in alle denkbare, ook de allerbanaalste combinaties opdist. Ons Mnl. Wdb. is een éniq monument, maar dat doel heeft zijn samensteller niet gehad. Hij kan een zinnetje als *ende si hulde sinte Kateline* bijv. tienmaal ontmoet hebben, zonder zich in het minst verplicht te voelen het onder zijn voorbeelden op te nemen. Bovendien, in gevallen als dit — en de homoniemenstudie moet met honderde dergelijke rekenen — hebben we meestal te doen met z. g. „foutieve” interpretaties van *gesproken* taal, waarvan weinig of niets blijkt in de — altijd en overal — traditionele *graphie*. Men begint

In een vl. midden kon een gezegde als *si hult sinte Katerine* eeuwen voortbestaan zonder dat daarbij normaal de bijgedachte aan *hullen*, *coiffer* opkwam of de bovenhand kreeg, omdat een 3^e pers. *hult* — en natuurlijk ook andere vormen van het ww. — in allerlei ander verband voorkwamen (*hi hult den grave* en dgl.), en het woord dus zijn semantische zelfstandigheid behield. Definitieve, onherroepelijke, pseudo-figuurlijkheid — en daarmee een brevet van lang leven — kreeg een dergelijk zinnetje eerst, toen het — als een ondeelbaar complex — in het Fr. en W. gecalcieerd werd. Tegelijk met alle andere vormen van het oorspronkelijke *hulden* kon *si hult sente K.* in een vl. midden uitsterven. De vreemde calques verbraken, reeds bij hun ontstaan, alle verband met het vl. *hulden*, en konden dus niet meegesleept worden in zijn ondergang.

in te zien dat de chronologie der hist. fonetiek, zoals die werd opgemaakt naar geschreven taal, in 't geheel niet overeenkomt met die der gesproken taal. De homoniemenstudie zal bijna in ieder geval, gegevens aan het licht brengen, die met de bestaande grammatica in strijd zijn, in casu bijv. de vorm *hulle(n)* voor *hulde(n)*, in en zelfs eerder vóór, 1250. De bewijskracht van het taalleven staat boven die van de graphie, en het heeft eenvoudig geen zin tegen *hulle* zijn VAN HELTEN op te steken, zoals dat al gedaan werd.

Bij de homoniemenstudie staat men voor de keus: ofwel een bewijsvoering aanvaarden, die — zonder probante citaten, en meestal tegen de bestaande grammatica in — met allerlei andere middelen een hoge graad van waarschijnlijkheid bereikt, ofwel verzaken. Maar dan moet men logischerwijze, om z. g. wetenschappelijk te zijn, ook het „volkomen evidente” verzaken dat met geen absoluut identisch citaat gesteund wordt. En dat is al zoo goed als alles verzaken; immers absolute identiteit kent de wetenschap praktisch evenmin als het leven. Die bestaat alleen als mathematisch-filosofische abstractie. Wat men zo „evident” noemt, is nooit meer dan een probabiliteit; het gaat hem maar om de graad, en om die te meten bestaat nog geen „wetenschappelijk” instrument, al meent iedereen meestal dat zijn opvatting daarvan de enig juiste is. Dat er bij iedere probabiliteit kans op vergissingen bestaat is klaar; en bij de homoniemenstudie zullen er ongetwijfeld begaan worden. Maar dat heeft deze studie gemeen met alle andere en dat kan niet opwegen tegen de resultaten die men ervan mag verwachten.

Er blijft ons nog één gezegde te bespreken over, nl. *elle a la coiffure de Ste C.* Daarbij denken we onmiddellijk aan de brusselse viering, waarbij de Catherinetten ieder met haar mutsje op het hoofd moeten verschijnen. Het woord *mutsje* (*bonnet*) kan natuurlijk passeren voor een adequate weergave van het tamelijk vage *coiffure*. Maar Joinville heeft ons doen begrijpen dat het oorspronkelijke *coiffe* = *hulle* was. Onder *coiffe* (bij Ven. Fort. in de 6^e e. *cofea*, ags. *cuffie*, Mnl. *cuffie*, *coysie*, *cofie*) verstond men oorspronkelijk dat deel van den maliënkolder, dat hoofd en hals bedekte; en met die betekenis is nog nauw verwant het Wvl. *koove*, hoofdhulsel der nonnen in St Jan's hospitaal te Brugge. Eerst later werd de *cofie* een afzonderlijk *kapje* onder de helm, en het woord kreeg dan ook de bet. *kappe*, *kaproen* en *muts*. Het Mnl. *hulle* (bij *hullen* = *bedekken*, ergens doekjes om doen) wordt door KIL. met *hoofddoek*, door D'ARSY met *vrouwendoek* omschreven, en dat is zeker een der oudste betekenissen van het woord.

Maar ook voor *hulle* kon als synoniem het Mnl. *cappe* optreden, dat op zijn beurt de bet. *muts* aannam, (vgl. Hgd. *Kappe* = *muts*). Het brussels *mutsje* (*bonnet*) zal dus een oorspronkelijke *coiffe* = *hulle* voortzetten, en dat is dan natuurlijk ook het geval met *coiffure* in het Fr. gezegde.

Die realia kunnen we nu mooi aanvullen met een folkloristisch gegeven uit Wvl. In die streek (ook elders in onze gewesten?) gingen vroeger de schoolmeisjes, in 't wit gekleed en met een witte *sluier* op het hoofd, bij de geburen bloem, boter en eieren vragen, om St. Katharina te vieren (1).

Daar KIL. *hulle* en *sluyer* beide met *rica* (hoofddoek der

(1) VAN DE VELDE, *op. cit.*, p. 144.

romeinse vrouwen) vertaalt, kunnen we ook die Wvl. *sluier* op een oudere *hulle* terugbrengen.

Zo wijzen het te verklaren Fr. gezegde en de folkloristische gegevens uit Brabant en Wvl. op een primitief begrip, waarvan de banale Mnl. omschrijving luidde : *si draecht sinte Katelinen hulle* (1).

Nu hebben we hoger reeds gezien dat men voor *hulden*, *hulde doen*, ook zegde *te enen hulde dragen* (2), een gezegde waaruit de prep. *te* weg kon blijven zonder iets aan de betekenis te veranderen. Men hoeft dan het zinnetje *si draecht (te) sinte Katelinen hulde*, met of zonder *te* maar hardop te lezen, om het instinctmatig te vertalen met *elle porte la coiffe (coiffure) de Ste Catherine*.

Van de bet. *elle porte son hommage à Ste C.* (volkomen gelijkwaardig met *si hult sinte K.*, waaruit *elle coiffe Ste C.*) kwam men, met een plotselinge semantische sprong, tot de bet. *elle porte la coiffe de Ste C.* We zien hier het gecombineerd uitwerksele van de reeds bekende verwisseling *hulle* : *hulle* en van de zuiver syntactische homonymie tussen een dat. en een genit. (3).

Evenals de handeling door het ironisch gezegde *elle coiffe Ste C.* uitgedrukt (die door de bedoelde *elle* feitelijk niet wordt uitgevoerd), zijn ook de *sluier* van de Westvl. meisjes en het *mutsje* van de Brusselse Catherinetten van zuiver verbale oorsprong. Deze voorwerpen zijn, evenals de bedoelde handeling niets anders dan de „realisering”

(1) Dat het Fr. *a* hier secundair is, en een gelijkwaardig *porte* vervangt, zal men, hoop ik, niet betwisten.

(2) Vgl. *iemand een goed hart toedragen, cette amour que je t'ai portée* (17e e.). De tegenhanger was oorspr. *haat dragen*; zo staan tegenover elkander *hulde doen, lieve doen* en *hat doen*; zie ook hoger *godshoude* en *godshat*. In het Fr. nog *apporter ses hommages à, rendre hommage à, porter affection, porter envie*.

(3) Mogelijk is dat *draecht te* begrepen werd als *draecht de*. (Suggestie van Dr. PAUWELS). Het woordje *te* kon ook in het gezegde tot niets vervluchtigen : $-t + te + s > -t + ts > -t + s$.

van pseudo-schilderachtige, door homoniemenverwisseling in het leven geroepen, gezegden.

Daarmee hebben we, met behulp van uiterst weinig folkloristische gegevens, al de in het begin van dit opstel vermelde „gezegden” verklaard, en wel volgens een zuiver taalkundige methode, door ze terug te brengen op drie ernstig-godsdienstige, praktisch gelijkwaardige „uitdrukkingen”.

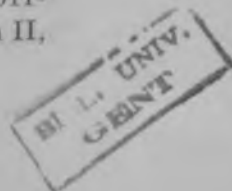
1. *Sinte K. waken*, 2. *Sinte K. hulden*, 3. *te Sinte K. hulde dragen*, die eens, ergens in het Vl. land doodgewoon geweest zijn, en in het geheel niet het karakter van „gezegden” hadden.

Het heeft zijn nut met de nu beschikbare gegevens nog even na te denken over de verhouding tussen Taal en Leven. Daartoe verplaatsen we ons in drie verschillende sociale middens.

I. In een vrouwenklooster en een (al of niet daarvan afhangende) meisjesschool kon men er, door naïeve homoniemenverwisseling, toe komen de pseudo-figuur der uitdrukkingen 2 en 3 te „realiseren”. Maar in dat midden bestond dan hoegenaamd geen aanleiding om de daarbij passende uitdrukkingen tot „gezegden” te maken, laat staan tot ironische.

II. In een profaan midden kon mama van haar huwbare dochter, die vruchteloos op een vrijer wachtte, met een licht jokje en dezelfde homoniemenverwisseling, verschonend zeggen : zij, trouwen? zij denkt er nog niet aan, haar hulde is nog uitsluitelijk voor St. K., zij hult Ste K., *elle coiffe Ste C.*, zij draagt (doet) Ste K. hulde, *elle porte la coiffure de Ste C.* Door dit te herhalen maakten kwade tongen er een zuiver ironisch „gezegde” van, waarbij aan „realisering” in 't geheel niet gedacht werd.

De hoger geciteerde verklaring van QUITARD en GOTTSCHALK en de uitspinning van LITRÉ telescoperen I en II,

omdat zij van de overtuiging uitgaan dat een figuurlijk gezegde noodzakelijk een vroegere „eigenlijke” zin postuleert en hier dus een concrete handeling.

III. De Brusselse Catherinettenviering heeft, zoals de meeste late overblijfsels van vroegere volksgebruiken, een hybride karakter. Welke ook haar ouderdom weze, de deelnemers stellen zich aan als maagdekens, die zo pas de meisjesschool verlaten. Haar mutsje is, evenals de sluier der Wvl. scholiersters een hulde aan de patrones der maagden; maar zij koesteren de intieme hoop dat die hulde een afscheidshulde zal zijn: de Catherinettennacht is een trouwmarkt. In haar oorspronkelijke bedoeling was die viering dus in 't geheel niet speciaal bestemd voor meisjes die „bleven zitten”, en het is dan normaal dat hier — in overeenstemming met I — het gezegde *elle a (porte) la coiffure de Ste C.* onbekend is. Het ironisch gezegde luidt in Brussel uitsluitelijk *elle coiffe Ste C.*, en, daar het vl. equivalent — zover mij bekend — niet bestaat, mogen we besluiten dat het actueel „gezegde” eenvoudig uit Frankrijk of Wallonië geïmporteerd werd.

De uitdrukking *Ste K. waken* bleef in dit overzicht buiten beschouwing; omdat ze in Vl. geen homoniemenverwisseling heeft ondergaan. Zij is eerst in Wallonië tot een ironisch „gezegde” geworden, door secundair parallelisme met het, reeds ironiserende, *cwèfer Ste C.*

In Vl. kwam geen enkel der drie uitdrukkingen tot de rang van „gezegde”, en ze zijn er vandaag — ook als uitdrukking — totaal verdwenen. Alleen met de hulp van het fr. en w. hebben we ze aan het licht kunnen brengen.

De Germanisten weten sedert lang dat enige honderde, door het Fins reeds vóór of in het begin van onze jaartelling aan het Germ. ontleende woorden, in die taal vandaag nog sommige primitieve klanken bewaren (bijv. de Nomin. uitgang van *kuningas* = koning), die in geen enkel Germ.

taaloverblijfsel, ook niet in de oudste runeninschriften, noch in het Gotisch van de 4^e e., meer te vinden zijn. Wij mogen er ons aan verwachten dat voortgezette homoniemenstudie in het oud en modern fr. en waals allerlei Mnl. en ook Oudwestfrankische klanken, vormen, woorden, woordbetekenissen aan het licht zal brengen, om niet te spreken van gezegden en realia, die ons anders totaal onbereikbaar zouden blijven (1).

Deze studie gaat uit van een louter taalkundig standpunt, en het lag dus buiten onze bedoeling een folkloristische monographie te schrijven over de viering van St. K. Daar Taal en Leven onafscheidelijk zijn, zullen de hier verkregen resultaten aan een dergelijke monographie ten goede komen, omdat zij een perspectieve openen op het verleden, die de Folklorist, ook met de volledigste documentatie, wsch. niet zou ontdekt hebben.

Alle wetenschap, die boven de anecdoten-collectie uit wil, streeft naar verklaring; zij tracht steeds op te klimmen van uitwerksel tot oorzaak; en, bij sociale verschijnselen als taal en volksgebruik, betekent dat zo goed als altijd: van het heden tot het verleden, met behulp van varianten in geografische uitbreiding en in historische ontwikkeling. Men is er algemeen van overtuigd dat alleen reële feiten en dingen, of voorstellingen daarvan, als oorzaak in aanmerking komen, en dat nooit het „woord” op zichzelf primair is. We hebben hier met onvermoede voorbeelden aangetoond dat ook het loutere klankbeeld

(1) Enige pogingen in die richting heb ik beproefd in de vlg. opstellen: *Over Ouddietse Rechtsspreuken in vreemde vermomming*, in *Feestalbum Van de Wijer*, Leuven, 1944, II, p. 25-62; *Een Internationaal spreekwoord door woordspelende metamorfose ontstaan uit een Karolingisch Langvers*, in *Miscellanea Gessleriana*, Antwerpen, 1948, p. 400-420; *Een Vlaamse mastrechtsspreuk in drie kortverzen als Weergave van een Stipulatie uit de Keure van St. Omaars (1127)*, in *Handel. XXXIIe Congres der Oudheidk. en Geschiedk. Kringen van België* (1947), Antwerpen, 1949.

uitgangspunt en dus oorzaak kan zijn, zowel van stoffelijke voorwerpen als van handelingen en gezegden. Voor dergelijke, in 't geheel niet „anormale”, noch zeldzame causaliteit is steeds verantwoordelijk het — ook in taalkundige middens veel te weinig beacht en meestal met scepticisme bejegend — verschijnsel der homoniemenverwisseling.

Die verwisseling, principieel juist even banaal en universeel als de verwisseling van synoniemen, hangt per se af van het klankbeeld, en is dus, zoals dit laatste, in tijd en ruimte beperkt, zodat er meestal enige mogelijkheid bestaat ze te dateren en te localiseren. Het moeilijkste en wisselvalligste is ze a posteriori te ontdekken, en zelfs te vermoeden. Immers zij wordt veelal na een zeker tijdsverloop totaal uitgevaagd door secundaire synonymie, die bovendien dikwijls een der primitieve homoniemen en soms beide, uit de taalschat doet verdwijnen, of alleen laat voortleven in een of ander beperkt gebruik. Zo is er vandaag praktisch niets meer te speuren van de homonymie *hulle* (hulde) : *hulle* (hoofddoek). Het eerste, uit de volksmond verdwenen tegelijk met de feodaliteit, is enkel nog een boekenwoord. Het tweede moest wegens veranderde mode de plaats ruimen voor *sluier* en *muts*. Bij *hulde* komt nog de moeilijkheid dat we voor de Mnl. periode alleen op het schriftbeeld aangewezen zijn, dat ons een gesproken *hulle* niet laat vermoeden.

Met synonymie op dezelfde voet staat de vertaling (meestal calque). Zo zijn de fr. zinnestelsels *elle coiffe Ste C.* en *elle a (porte) la coiffure de Ste C.* het enig overblijvend spoor van primitieve vl. zinnestelsels, die wij niet meer kennen, noch als uitdrukking, noch als gezegde.

* * *

Er zijn bij de studie der homoniemenverwisseling velerlei moeilijkheden te overwinnen, en die studie is dan ook uitsluitelijk voor taalkundigen toegankelijk. Wat echter voor iedereen uiterst eenvoudig kan worden voorgesteld is een inzicht in haar wezen.

Wanneer een hond aan een in een papiertje gewikkeld pakje, met onzichtbare inhoud X, een vleesreuk B' speurt, die (nagenoeg) identisch is met een vroeger door hem gespeurde reuk B, welke uitging van een, toen met smaak verorberd stuk vlees A, dan bijt hij in dat pakje, omdat hij de ongeziene inhoud X voor praktisch gelijkwaardig houdt met A.

In het aanvangskapittel der Rekenkunde, waar men met abstracte, en dus echte, identiteit opereert, wordt die hondenwijsheid geformuleerd met het axioma (d. i. de waarheid, die zonder bewijs aan de ervaring ontleend wordt) : Als ieder van twee hoeveelheden A en X gelijk is aan eenzelfde hoeveelheid B, dan zijn die hoeveelheden aan elkaar gelijk :

$$\text{uit } A = B \text{ en } B = X \text{ volgt } X = A.$$

In de *Formele Logica* is dat het identiteits-syllogisme voor het rekenkundig axioma, en het analogie-syllogisme voor de hondenwijsheid. Bij de homoniemenstudie moeten we steeds alleen rekenen met de hondenwijsheid. De vleesreuk is in de gesproken taal het klankcomplex van het taalteken, in de geschreven taal het schriftbeeld ; de inhoud van het pakje is de betekenis van het taalteken.

Homoniemen worden met elkaar verwisseld wegens de (zelfs niet altijd volledige) identiteit van het klankcomplex of het schriftbeeld, d. i. de „vorm”, en in weerwil van de verschillende „inhoud” (betekenis) (1). Daar iedere „vorm”

(1) De reeds herhaaldelijk uitgedrukte, tegenstrijdige, meningen over het al of niet waarschijnlijke en al of niet frequente ontstaan

steeds zijn eigen „inhoud” heeft, zullen we in de gegeven gemeenschappelijke term B de homoniemen onderscheiden als B en B'; en om ook steeds voor ogen te houden dat X wel als vorm gelijk is aan A, maar niet als inhoud, noemen we de oplossing van X (innovatie) A².

De algemene formule der homoniemenverwisseling ziet er dus als volgt uit :

$$A = B = B' = A^2.$$

Maar we zullen een duidelijker inzicht krijgen in de verschillende fasen van het verschijnsel, als we dit summair grondschema uitwerken en met voorbeelden voorzien.

Als we met S en S² (Synoniem) de — steeds elkander belendende — taaltkens aanduiden, die, wegens nagenoeg identische inhoud, elkander in bepaalde gevallen kunnen vervangen, en met H en H² (Homoniem) de — eveneens elkaar belendende — taaltkens, die oorspronkelijk alleen de vorm gemeen hebben (2), dan kunnen we de in deze studie besproken homoniemenverwisselingen als volgt schematiseren :

$$\begin{array}{l} \text{N}^{\circ} 1 \qquad \qquad \qquad \text{H} \\ \text{hulle}(n) \quad \text{B} \longleftarrow \text{B}' \quad \text{Ste K. hulle}(n) \text{ d. i. hulde}(n) \\ \text{S} \downarrow \qquad \qquad \qquad \quad | \text{S}^2 \\ \text{coiffe}(r) \quad \text{A} \longrightarrow \text{A}^2 \quad \text{coiffe de, coiffer, Ste C.} \\ \qquad \qquad \qquad \qquad \qquad \qquad \text{H}^2 \end{array}$$

der homoniemenverwisselingen zijn volkomen ijdel. Speculatie kan niet op tegen feiten. De toekomst zal uitwijzen hoe groot — of ook : hoe klein — hun getal en belang is. Toegeven moet men aan de sceptici dat niet alle virtuele homonymieën tot verwisseling voeren, en dat steeds de context een belangrijke rol speelt.

(2) Zoals het woord het duidelijk zegt, is een vertaling niets anders dan een « andere » benoeming, juist zoals een omschrijving of een synoniem. In onze uiteenzetting kunnen die onderscheidingen niet in aanmerking komen en enkel verwarring stichten, of juist; onderhouden. Wij duiden alle equivalenten, zowel de occasionele als de gewone, met het woord Synoniem aan, als tegenhanger van Homoniem. Met dit laatste bedoelen we niet alleen, zoals gebruikelijk, het extreem geval, maar iedere bisemie.

N° 2

$$\begin{array}{l} \text{H} \\ \text{cwèfer Ste C.} \quad \text{B} \longleftarrow \text{B}' \quad \text{cwèfer sès dj'vès} \\ \text{S} \downarrow \qquad \qquad \qquad \quad | \text{S}^2 \\ \text{wàkì Ste C.} \quad \text{A} \longrightarrow \text{A}^2 \quad \text{wàkì sès dj'vès} \\ \qquad \qquad \qquad \qquad \qquad \qquad \text{H}^2 \end{array}$$

Ieder van de twee figuren kunnen we beschouwen als een schakel in de semantische evolutie (we mogen niet spreken van „keten”, het begrip is te simplistisch) van de woorden die er in voorkomen. (1)

En, daar A² van N° 1 identisch is met B van N° 2, hebben we blijkbaar te doen met twee onmiddellijk aan elkaar gehechte schakels :

$$\begin{array}{c} \boxed{\begin{array}{l} \text{B} \longleftarrow \text{B}' \\ \downarrow \quad \text{N}^{\circ} 1 \quad \parallel \\ \text{A} \longrightarrow \text{A}^2 \end{array}} \\ \boxed{\begin{array}{l} \text{B} \longleftarrow \text{B}' \\ \downarrow \quad \text{N}^{\circ} 2 \quad \parallel \\ \text{A} \longrightarrow \text{A}^2 \end{array}} \end{array}$$

Men kan N° 1 als volgt lezen : van geïsoleerde vormen als *si hult, si heeft gehult*, kon men niet weten of ze behoorden bij B' *hulden* of bij B *hullen*. Wegens die louter formele identiteit (homonymie) kwam men ertoe de normale vertaling van B *si hult*, nl. A *elle coiffe*, ook — paralogisch — te gebruiken in de uitdrukking A² *elle coiffe Ste C.*, weergave van B' *si hult* (d. i. *huldigt*) Ste K. In het Mnl. omvatte het „levend” paradigma van *hulden* ook ondubbelzinnige vormen, als pres. *ik hulde, wi hulden*, en daar kon dus de „semantische” verwisseling beperkt blijven, ev. zelfs ontbreken. In het Fr. kon het éénmaal ingeburgerde

(1) Dat de twee schakels hier van hetzelfde type zijn is toeval. Er bestaan ook schakels van andere typen dan H — S — H² — S². Ik hoop daar in een afzonderlijk opstel op terug te komen.

elle coiffe Ste C. een volledig nieuw paradigma *coiffer* = *hulden* doen ontstaan. De primaire, beperkte, Mnl. homonymie B — B' kon zo tot een secundaire uitgebreide Fr. homonymie A — A² voeren (1).

De lectuur van N° 2 is enigszins verschillend, omdat hier B en B' etymologisch identisch zijn, en alleen semantisch verschillen. Men leze hier als volgt : het woord B' *cwèfer* werd in oneigenlijke, pseudo-figuurlijke, zin gebruikt in het gezegde B *cwèfer Ste C.* Wegens de gelijkwaardigheid van dit „complex” met het „complex” A *wàki Ste C.* (*Ste K. hulden* = *Ste K. waken*), kwam men ertoe het woord *wàki* van A ook als A², dit is in eigenlijke zin, te gebruiken met de waarde van B'. De semantische homonymie B — B' voerde hier tot de secundaire semantische homonymie A — A², die uitsluitelijk Waals is.

Van etymologisch standpunt uit is de innovatie A² in beide gevallen een semantisch drogbeeld (mirage sémantique). Maar de „sprong” — die men ook wel metamorfose kan noemen, — gebeurde niet op dezelfde plaats in de schakel. Bij N° 1 was daarvoor de primaire, etymologische homonymie B — B' verantwoordelijk; bij N° 2 de primaire „springende” synonymie B — A.

Men kan de homoniemenverwisseling ook schematiseren met behulp van de, herhaaldelijk aangevochten, maar — in gevallen als dit vooral — absoluut onaanvechtbare, proporties van H. PAUL. Zo bijv.

$$\frac{A \text{ elle coiffe}}{B \text{ si hult}} = \frac{B \text{ si hult (Ste K.)}}{X = A \text{ elle coiffe (Ste C.)}}$$

De bijgevoegde letters wijzen uit dat deze voorstelling

(1) De pseudo-figuurlijke woorden *coiffe* = *hulde* en *coiffer* = *hulden* hebben, in het Fr. en Ndl. een serie andere nakomelingen, die geen betrekking hebben op St. K. en daarom, in dit — reeds te lange — opstel ter zijde werden gelaten. Zij zullen in een vervolg hierop ter sprake komen.

in niets verschilt van de axiomatische A = B, B = X; dus X = A.

Zolang men alleen rekest met de „vorm” der geïsoleerde taaltkens, is dat een identiteitsproportie, waarin de identiteit B = B die van X = A bepaalt. Het wordt een analogieproportie, als men met de semantische „inhoud” der taaltkens rekening houdt.

De proportie-voorstelling heeft haar belang; zij laat ons gemakkelijker toe de homoniemenverwisseling te „situeren” als taalverschijnsel. Zij is eenvoudig een speciaal aspect der analogiewerking, die niet alleen de hele linguïstiek — zowel de semantiek als de fonetiek — beheerst, maar ook alle menselijk denken, en menselijk (ook dierlijk!) handelen. En daarop maakt zelfs de abstracte wetenschap geen uitzondering; alleen opereert die — zoveel mogelijk! — met de absolute identiteit B = B, terwijl het praktisch leven, waarvan het „taal-leven” deel uitmaakt, zich tevreden stelt met de analogie B — B', dit is een, steeds de identiteit bedoelende en nastrevende, maar ze nooit bereikende, analogie-paralogie.

De verwisseling van gelijkkluidende, maar in betekenis heterogene, woorden heeft altijd een paralogisch karakter. Waar het alleen gaat om fijne semantische nuances, valt het paralogisme niet op, omdat wij in het leven niets anders kennen dan approximaties. Ieder paralogisme beïnvloedt nochtans de semantische schakel, waarin het voorkomt, en dus ook de hele verdere semantische evolutie van de woorden die er in voorkomen.

Grote semantische „sprongen” hebben iets primitiefs, omdat ze onkennis veronderstellen; de ontwikkelde moderne mens begaat er relatief veel minder dan de onontwikkelde, maar hij ontsnapt er toch niet helemaal aan; en het, in alle landen en tijden bij voorkeur door ontwik-

kelden beoefende woordspel, vindt zijn bekoorlijkheid in de gefingeerde primitiefheid van de spreker.

Het is — na eeuwen! — bijna nooit meer mogelijk te zeggen of de schepper van een zinnetje als *si hult Ste K.* = *elle coiffe Ste C.* daarmee een opzettelijk woordspel bedoelde, ja of neen. Dat zinnetje kon, in ieder geval, bijna onmiddellijk op naïeve wijze worden nagezegd door iemand uit zijn omgeving, en verder voortleven, nadat de opzettelijke sprong totaal vergeten was. Toch blijft er rondom gezegden van die soort meestal een schertsend, ironisch, grappig, of burlesk atmosfeertje hangen. En dat kan niet verwonderen, als men bedenkt dat een „grove” homoniemenverwisseling bijna fataal een paradoxaal, incoherent, of ten minste onverwacht, karakter moet vertonen. Het grootste succes kennen natuurlijk de gezegden met zonderlinge, verrassende, beeldspraak.

Van GILLIÉRON stamt de formule: „l'homonymie provoque la métaphore”. Om die bevinding dienstbaar te maken voor verdere studie, zou ik ze als volgt willen formuleren: door „grove” homoniemenverwisseling ontstaan veel pseudo-metaforische gezegden, waarvan de z. g. „eigenlijke” betekenis nooit aan de metaforische voorafgaat in de tijd, maar wel op deze kan volgen, door naïeve of grappige „realisering” (men denke aan het mutsje). In de meeste gevallen echter is de z. g. „eigenlijke” betekenis uitsluitelijk denkbeeldig, irrationeel, en zelfs totaal onvoorstelbaar. Dergelijke semantische drogbeelden vindt men in de woordenboeken van alle talen bijna op iedere bladzijde, en wel met het etiketje „figuurlijk”. De homoniemenforsser moet bij voorkeur daaronder zijn stof zoeken, en principieel wantrouwig staan tegenover de gangbare verklaringen, die meestal a posteriori iets bedrieglijks weten te vinden, uitgaande van een „eigenlijke” betekenis, die nooit bestaan heeft.

Hierbij is enige uitleg nodig over de twee soorten van metaforen. De echte ontstaat volgens de formule: werkelijkheid > analoge voorstelling > uitdrukking of woord; de pseudo-metafore gaat, omgekeerd, van het woord (uitdrukking) over zijn homoniem, tot een, bij dit laatste passende, zuiver denkbeeldige, voorstelling, en — eventueel — tot een realisering daarvan.

De semantische afstand tussen twee homoniemen is geen absolute, maar een relatieve grootte; pseudo-metaforisch is dus ook een relatief begrip. Er kunnen gevallen voorkomen waarbij de afstand tussen echt- en pseudo-metaforisch uiterst gering is. Die zijn dan zeer bedrieglijk.

Deze theoretische gegevens van principieel belang moeten met een voorbeeld verduidelijkt worden. Ik kies daarvoor het gezegde (dat wel niemand verdacht lijkt): *hij heeft een goede kruiwagen*, omdat het weinig uitleg eist, wat bij de homoniemenstudie zeldzaam is. Dat zal ons tevens toelaten de uiterst eenvoudige onderzoeksmethode, nog eens, en zeer beknopt, te illustreren.

STOETT, die van homoniemenverwisseling weinig of niets vermoed heeft, verklaart het gezegde als volgt: In „eigenl.” zin *hij wordt voortgekruid*; in „overdrachtel.” zin *hij wordt door invloedrijke personen gesteund bij het dingen naar een ambt*. Wij vragen: hoe kan men ooit ertoe gekomen zijn den opgegeven „eigenl.” zin met dat gezegde weer te geven? Van waar komt die kruiwagen? Het gezegde *iemand in een ambt kruien* is zeker echt metaforisch, en ook het direct daarbij aansluitende *hij heeft goede kruiers gehad* (vgl. Mnl. *cruden*, *voortduwen* en fr. *pousser quelqu'un*). Maar een *kruier* is nog geen *kruiwagen*!

Ons schema toepassend, stellen wij: in een — vandaag waarschijnlijk verbroken — semantische schakel $A = B = B' = A^2$ werd A (de kruier) vervangen door A^2 (de

kruiwagen), omdat de homoniemen B (synoniem van A) en B' (synoniem van A²) met elkander verwisseld werden. We moeten dus naar een woord zoeken, dat *tegelijk* als synoniem van *kruier* en van *kruiwagen* kon dienen; en we kunnen er, a priori, zo goed als zeker van zijn dat aan die dubbele eis feitelijk nooit op twee manieren kan voldaan worden. Als we dus een dergelijk woord ontdekken, is dat zeker het uit de schakel verdwenen element.

De hedendaagse synonymie levert niets op. We zoeken dan in het Mnl. Wdb., en wel het eerst onder de met *cruden* verwante woorden. De oplossing ligt bijna onmiddellijk voor de hand, als volgt:

A *kruier* = B *crode* = B' *crode* = A² *kruiwagen*.

Daarbij moet dan echter wel een beroep worden gedaan op de *Hist. Spraakk.* Die wijst uit dat *crode*, waarvoor het Mnl. Wdb. (benevens *kruiwagen*) de nuance *hulp*, maar niet de nuances *helper*, *kruier*, opgeeft, een volkomen normaal nom. ag. bij *cruden* was, en dus ongetwijfeld *kruier* heeft betekend. Nom. ag. als **crode* of **crude* (bij de, blijkens *crodewagen* = *crudewagen*, praktisch gelijkwaardige verba *cruden* en *croden*) werden in massa vervangen door equivalente formaties op *-are*, waaruit *-er*; en dat meestal vóór of bij het begin der Mnl. periode. Het gezegde *hij heeft een goede kruiwagen* is dus noodzakelijk eeuwen oud: en die bevinding kon zonder het behulp der schakelmethode, op geen andere wijze ontdekt worden. Hier zien we dan eens te meer dat die methode verdwenen taalgoed met praktisch volkomen zekerheid aan het licht brengt.

Als we nu, tot het gezegde van GILLIÉRON terugkeren, en dit toetsen aan ons N° 2, dan merken we dat het hierop niet toepasselijk is. Inderdaad in deze schakel is primair het pseudo-figuurlijke *wákí*, en als eindresultaat vinden

we *wákí* in eigenlijke zin. De sprong ging hier in omgekeerde richting. Daar hij hier niet aan een grove homonymie B — B' te wijten is, maar aan een „grove” synonymie B — A, ligt het voor de hand, minstens als voorlopige hypothese, deze variabel voor het veranderde eindresultaat verantwoordelijk te stellen. Dan moeten we — ook voorlopig — van GILLIÉRON's formule een tweeluik maken, en zeggen: „dans le chaînon sémantique l'homonymie grossière crée la pseudo-métaphore; la synonymie grossière la détruit (en passant du sens pseudo-métaphorique à un nouveau sens propre)”. Het spreekt vanzelf dat deze formulering voor verbetering, en denkelijk wel voor aanvulling vatbaar is.

Tot hiertoe hebben we het uitsluitelijk gebad over complexen, en ik heb er bij *wákí Ste C.*, evenals in nota 1 p. 233 uitdrukkelijk op gewezen dat de context altijd een rol speelt bij homoniemenverwisselingen, wat eveneens geldt voor synoniemenverwisselingen. Daarbij moeten we nochtans bedenken: 1° dat de rol van context ook door extra-linguïstische elementen kan gespeeld worden, zo bijv. dikwijls door de omstandigheden, en 2° dat een woord, in een context met zijn homoniem verwisseld, ook daaruit geïsoleerd kan worden. Gevolg hiervan is dat er ook geïsoleerde woorden bestaan, die hun betekenis aan een homoniemen- of synoniemenverwisseling te danken hebben.

Een aardig, en eenvoudig, voorbeeld daarvan is het brusselse *amigo*, *gemeentegevangenis*, waarvan de oorsprong reeds volkomen juist werd opgegeven door VERCOULLIE, alhoewel die aan de hier uiteengezette theorie wel nooit gedacht heeft.

De lezer zal hier nu zelf onmiddellijk in klaar zien met de volgende gegevens:

A 's heren *gevangenis* = B Mnl. *vrunte* =
B' Mnl. *vrunt* = A² Sp. *amigo*.

Het woord zelf laat vermoeden, en historische gegevens bevestigen dat de naam uit de spaanse tijd dagtekent; maar ook daarzonder kon ons schema dat, met grote waarschijnlijkheid, doen vermoeden. Immers KIL. en D'ARZY hebben beide *vrunte*, *carcer publicus* resp. *prison publique*, en ook beide *vrunt*, *amicus*; maar dit laatste was blijkbaar niet (of niet meer) de normaalvorm, aangezien al de afleidingen alleen onder *vriendt* worden opgegeven. Geen van beide vermeldt de Mnl. normaalvorm zonderumlaut *vroonde*, *vroonte*. Het spreekt van zelf dat in een geval als dit de beperkte uitbreiding van *u* uit *oo* tevens ook een, minstens approximatieve, localisering toelaat. Niet alleen de taalgeschiedenis, maar ook de taalgeographie heeft veel te verwachten van de hier geschetste onderzoeksmethode.

Er werd hoger reeds uitvoerig gewezen op het zonderling feit dat vergeten Mnl. homoniemenverwisselingen gemakkelijker in het fr. en waals voortleven dan op het eigen taalgebied, en ik heb ook terloops aangetoond hoe secundaire synonymie de „schuldige” homoniemen, soms beide, soms een van de twee, uit de semantische schakel, en tevens uit de taalschat, kan doen verdwijnen, zodat een pseudo-metafore het enig overblijfsel is van een spoorloos uitgevaagde verwisseling.

Dat in de semantische schakel iets dergelijks kan gebeuren in gevallen van „grove” synonymie, zal de lezer nu wel zonder verdere uiteenzetting begrijpen. Hij hoeft maar te bedenken dat w. *wākî Ste C.* kan uitsterven, terwijl *wākî sēs dj'vès* kan overblijven. Wanneer A uit de schakel $A = B = B' = A^2$ verdwijnt, is de semantische verklaring van A^2 uiterst bemoeilijkt. Daarover verder uitwijden overschrijdt de grenzen van deze studie. Ik hoop daar afzonderlijk op terug te komen in een opstel

„Op zoek naar de grondslagen voor een systeem der Semantiek”.

De lezer die mij tot aan het einde van dit, al te lange, stuk gevolgd heeft, zal wel vermoeden waarom dezelfde gedachten hier in twee, en soms drie, verschillende vormen en samenhangen herhaald werden. Het stuk is tegelijk een „naprologe” op mijn vroegere proeven, die met vriendelijk scepticisme als „te spitsvondig” terzijde werden gelegd, en een „prologe” op de graduele publicatie van keuzen uit een overstelpende massa gegevens, die ik gedurende dertig jaar, met de hier geschetste methode, verzameld heb.

De studie der gecombineerde homonymie-synonymie is feitelijk een onontgonnen arbeidsveld; en ik kan de belangstellenden verzekeren dat die studie, met haar iedere dag opnieuw verrassende vondsten, een uiterst genoeglijk, wetenschappelijk, tijdverdrijf is.

Zij heeft bovendien een groot belang, niet alleen voor het „Taalleven”, maar ook voor het „Leven” in 't algemeen. Daar woord, voorstelling en verwezenlijking een vaste keten vormen, die bij iedere afdwaling, en vooral „grove” afdwaling, van het woord een, a posteriori onvermoedbare, richting kan inslaan, mogen we er zeker van zijn dat die studie ertoe geroepen is velerlei raadsels van alle aard op te lossen. Zolang we de semantische ontwikkeling alleen zien in functie van de normale, schoolse synonymie, en niet in functie van de „grove”, noch vooral in functie van de „grove” homonymie, zullen we niet klaar zien, noch in het menselijk benoemen, noch in het menselijk beleven.